যাত্ৰা অন্তৰ্যাত্ৰা

অৰণ্য কথা এটা কবিতাৰ অন্তৰ্যাত্ৰা

ৰফিকুল হোছেইন

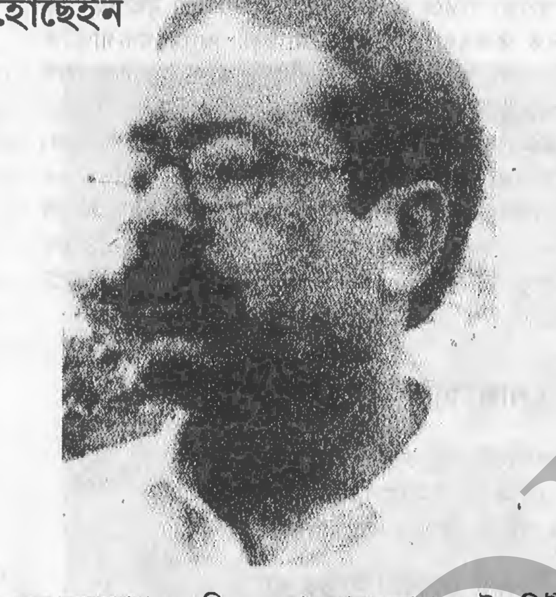

বাটচ'ৰাৰ বুলনি

'অসম আন্দোলনলৈ এক ওভতনি যাত্ৰা' শীৰ্ষক পটভূমিত 'নিবেদন'ৰ তৰফৰপৰা অৰিন্দমে এই পৰ্যন্ত মোৰ একমাত্ৰ কবিতা সংকলন '৮৪ চনতে প্ৰকাশিত 'শৰবিদ্ধ আকাশ'ৰপৰা মুঠ তিনিটা খণ্ডত ৰচিত 'অৰণ্য কথা' শীৰ্ষক কবিতাটো বিশেষভাৱে নিৰ্বাচন কৰি তাৰ অন্তৰ্ভাবনাখিনি 'নিবেদন'ৰ এই বিশেষ সংখ্যাটোত লিখি দিবলৈ ক'লে। আৰু মই সেই ভাবনাৰ আঁত ধৰি এনেদৰে লিখিবলৈ বহিলোঁ —

মোৰ অৰণ্য কথা শীৰ্ষক কবিতাটো মূলতঃ ১৯৭৯ ৰপৰা '৮৩ৰ সেই ভয়াবহ সময়ছোৱাৰ নিৰ্মিত। য'ত বহু খণ্ডিত, বহু বিক্ষিপ্ত ৰূপ, এটা যন্ত্ৰণাকাতৰ চিঞৰ হৈ যেন বিয়পি আছে। অন্যহাতে কিয় নাজানো, এই সমূহ খণ্ডচিত্ৰৰ স'তে মোৰ শিশুকালৰ এটা মচ নোখোৱা ছাপ (ইমপ্ৰেশ্যন) এই কবিতাটোৰ অন্তৰ্ভুগত এটা বিশেষ ভাবনা হৈ সোমাই আছে যেন। যদিহে 'অৰণ্য কথা'ৰ নিৰ্মিতিৰ অন্তৰ্ভাবনাৰ কথাবোৰ এক ক্ৰমঃ ভাবনাৰে সজাই যাওঁ, তেতিয়া হয়তো, সি এলানি স্নেপ্ শ্বটৰ ৰূপত এনেদৰেই আহিব—

স্নেপ্ শ্বট (এক)

মই মূলতঃ ভীষণ নিয়ম-নিষ্ঠাত চলা, বহু পৰিমাণে কাঢ়া মেজাজৰ অথচ যথেষ্ট উদাৰ প্ৰকৃতিৰ এজন আৰক্ষী বিষয়াৰ অতি বে-হিচাপী পুত্ৰ আছিলোঁ। এনে আৰক্ষী বিষয়াসকলৰ বাকী অন্য কোনোবা পুত্ৰ-পুত্ৰীয়ে (পৰশুৰামে স্ব-মাতৃক হত্যা কৰাৰ দৰে) নিজৰ আৰক্ষী পিতৃৰ হাতত আটক (এৰেষ্ট) হোৱাৰ কিবা উদাহৰণ আছে নে নাই মই নাজানো, মই কিন্তু মোৰ শিশুকালতে এবাৰ সেই অনন্য 'বিৰল সন্মান'ৰ অধিকাৰী হৈ পাইছিলোঁ। ক'ব খুজিছোঁ, তেতিয়া মই দেউতা (আব্বাজান)ৰ কৰ্মক্ষেত্ৰ দৰং জিলাৰ ওদালগুৰি আৰক্ষী নিবেশৰ এলেকাত আছিলোঁ। পঢ়া-শুনাত তেতিয়াৰপৰাই একেবাৰে নিম্নমানৰ আছিলোঁ মই। স্কুলৰপৰা প্ৰায়ে পলাইছিলোঁ। ঘৰ আৰু শিক্ষকৰ চকুত সঘনে ধূলি মাৰি নিৰ্বাক-নিজান প্ৰকৃতিৰ নিভাঁজ বুকুত ছাঁ লৈ উমলিছিলোঁ। ফুটুকলাৰ মাজত, খেৰণি-খাগৰি-বিৰিণাৰ আঁৰত উৰি যোৱা কোন চৰাইৰ বাঁহত কেইটা উমনিৰ কণী, কেইটা এমা-ডিমাৰ আৱিৰ্ভাৱ পখিলা, বন ফৰিং, জিঞ্জাৰ ৰঙীন সন্ধান, ভিন্ন চৰাইৰ ছন্দোময় উৰণ, সিহঁতৰ সুকোমল স্বৰ্গীয় গীতিময় সুছৰিবোৰৰ উদ্‌ভ্ৰান্ত অনুসৰণ, শিহৰণ এইবোৰহে আছিল তেতিয়া মোৰ সবাতোকৈ প্ৰিয় বিষয়। নিচা। তেনে সময়ছোৱাতে এদিন অকস্মাৎ আহক আমাৰ সেই পুলিচী নিবেশ এলেকাৰ বাসগৃহলৈ ওদালগুৰিৰে কাষৰীয়া গুলন্দি নৈৰ পাৰৰ এজন আদবয়সীয়া ফকীৰ। আমাৰ সাদৰী মায়ে চাহ-ভাত যাচিলে আথে-বেথে। নাম কবিৰা। গালিবৰ দৰে দেখাত। কথাই কথাই তেওঁৰ কণ্ঠত উথলি উঠে যাদুকৰী আমেজেৰে জীপাল অনেক চৰ্ব্বা গীত, নদীয়াল গীত, বাউল গীত তেওঁৰ হাতৰ একতাঁৰা, দোতাঁৰা, তেওঁ সঘনে টানি থকা ভাং-চিলিমৰ সুগন্ধি, পিঠিত ওলমি থকা ফটা-ছিটা জোলোঙাটো, তাত থকা পুথি-পাজি, হাতৰ চিম্‌টাডাল, 'মুচকিল-আচান'ৰ চাকিটো আৰু খণ্ডিত ৰূপসমূহৰ এক সুষম ৰসায়নেই যেন সেই গালিবীয় চেহেৰাৰ ফকীৰ। হঠাৎ কিয় জানো মোৰ ভীষণ ইচ্ছা জাগিল জীৱনৰ বাকীছোৱা সময় নিজেও যাপন কৰিম অন্য এক কবিৰা ফকীৰ হৈ। বচ্! সিদ্ধান্ত চূড়ান্ত হ'ল যেতিয়া মোক আৰু কোনে পায়!

প্ৰায় সঘনে আমাৰ বাসগৃহলৈ আহি-গৈ থকা সেই কবিৰা ফকীৰৰ স'তেই এদিন তেওঁ গৈ থকা বাটৰ মাজবাটতে মই তেওঁৰ সংগী হৈ পৰিলোঁ। নাঃ! কবিৰা ফকীৰে নামানে। মই তেওঁৰ সংগী হোৱাটো যেন তেওঁৰ কল্পনাৰ অগোচৰ। মই নাচোৰবান্দা। তেওঁৰ শত বাধা, শত বুজনি সত্বেও মই সেইদিনা অতি গোপনে ঘৰ এৰি ফুটি দিলোঁ প্ৰায় ভূটান পাহাৰৰ নামনি ভূমিৰ সেই গুলন্দি নৈ পাৰৰ কবিৰাৰ সেই নিজান কুটীৰলৈ। প্ৰায় দুদিন তাতেই চলিল মোৰ আত্ম-গোপন পৰ্ব। ৰাতি ৰাতি মই কবিৰা নানাৰ বাধা সত্বেও জোৰকৈ হুপি দিওঁ চিলিমৰ ভাং। মুখেদি এৰি দিওঁ ধোঁৱা। আস! কি মধুৰ সুবাস। কি মধুৰ আমেজ!

এই ঘটনাৰ পৰিণতিত আমাৰ ঘৰখনত, সৰু চহৰখনত, মাৰ উদং বাউল বুকুখনত কি হাঁহাঁকাৰ, কি প্ৰতিক্ৰিয়া হৈছিল মই নাজানো। কিন্তু দেউতাৰ নিশ্চয় কিছু সুক্ষ্ম পুলিচী অনুসন্ধান আৰু নিখুঁত অংকৰ পৰিণতিত তিনি নম্বৰ দিনৰ ঠিক পুৱা বেলাতে এক বাহিনী পুলিচ-চিপাহী বেষ্টিত দেউতাই সহজ দক্ষতাৰে আটক কৰিছিলহি কবিৰা ফকীৰ আৰু মোক। থানাত চলিছিলহি ভাং খাই প্ৰায় বিভ্ৰম হৈ থকা সেই নিৰ্দোষ শিল্পী কবিৰা ফকীৰৰ ওপৰত দেউতাৰ পুলিচ বাহিনীৰ নিৰ্মম ধাৰাবাহিক অত্যাচাৰ। আৰু মই মোৰ সেই আৰেগজৰ্জৰ প্ৰায় উন্মাদিনী মাৰ দুবাহুৰ আটিল আবেষ্টনীত বন্দী হৈ কেৱল চিৎকৰ কৰিছিলোঁ — 'নামাৰিবা, নামাৰিবা, কবিৰা নানাৰ একো দোষ নাই। একো দোষ নাই।' — কিন্তু সেই মুহূৰ্তত কোনে শুনে কাৰ চিঞৰ? কোনে দেখে কাক? ঘটনাৰ নেপথ্যত ৰৈ গোৱা গোপন ৰহস্যৰ আঁৰ কাপোৰ কোনেও যে উন্মোচন নকৰিলে। সকলো অন্ধ যেন!

হয়! আজিও কোনো একান্ত মুহূৰ্তত সেই ঘটনাটোৰ ছবিখন কৰুণ সুছৰি এটা হৈ মোৰ বুকুত বাজে। মই বৰ অসহায় অনুভৱ কৰোঁ। ভয়ানক বিষাদত দগ্ধ হওঁ। মহা শূন্যতাৰ হাঁহাঁকাৰত ক্ৰমশঃ বুৰোঁ।

স্নেপ্ শ্বট (দুই)

অসম আন্দোলনৰ ভৰপক সময়। আমাৰ সেই সময়ৰ নিয়মীয়া আড্ডাথলি বিজয়দাৰ সৰু খেৰ-বাঁহৰ চাহ দোকানখনত প্ৰায়ে চলাৰ দৰে চলি আছিল আমাৰ আড্ডা। এদিনৰ কথা। মুনিচুনি সন্ধ্যা। হঠাৎ উপস্থিত হ'লহি তাত এদল প্ৰায় উন্মাদ চাৱনিৰ 'বিশুদ্ধ (!) দেশ প্ৰেমিক'। তেওঁলোকৰ ভাষাত আড্ডাটো 'কমিউনিষ্ট আড্ডা'। তাৰপৰাই আমাৰ চকুৰ পচাৰতে ছাৰ্টৰ কলাৰত ধৰি উঠাই লৈ গ'ল আমাৰ সেই সময়ৰ প্ৰাই ফ্ৰেইণ্ড-ফিল'ছ'ফাৰ আৰু গাইড, চিন্তাশীল সমাজকৰ্মী আমাৰ বেণুদাক। বচ! কোনো কথা নাই। নিয়ে হোটেলখনৰ বাহিৰ চোতালতে সেই দলটোৱে এজন যুৱকে (এতিয়া ছালফা!) অতি শীতল মস্তিস্কৰে, অতি নিৰ্বিকাৰ ভংগীত এখন চোকা মেচিদাৰে ঘেচ্‌কৈ কাটি দিছিল তেওঁৰ সোঁ-হাতখন। আৰু সেই বিখ্যাত কামফেৰা সমাপন কৰিয়ে এক পৈশাচিক উল্লাসত চিঞৰি চিঞৰি কৈছিল — 'চাল্লা, এই হাতেৰে তই তহঁতৰ 'কমিনিচ' মিটিঙত লাল ঝণ্ডাৰ ভাষণ দিয় নহয়? চাবি, ইয়াৰ পিছতো যদি তই আমাৰ পুনৰ বিৰোধ কৰ, তোৰ বাওঁহাতখনো সাজু ৰাখিবি।' কৈয়ে সিহঁতে সেই বিখ্যাত 'অপাৰেশ্যন স্পট' ত্যাগ কৰিছিল। সেই ঘটনাটো ঘটাৰ দিনা আমাৰ সেই দাদাজনৰ নিজৰ বিয়ালৈ মাত্ৰ সাতদিন আছিল। হ'ব লগা কইনা জেছমিন মোৰ এটা নাট্যগোষ্ঠীৰ সুদক্ষা অভিনেত্ৰী। এই শোকাবহ ঘটনাটোৰ হুবহু বৰ্ণনাটোৰ মই পিছত লিপিবদ্ধ ৰূপত দিগন্ত ওজা সম্পাদিত দৈনিক জনসাধাৰণৰ দেওবৰীয়া পৰিপূৰিকা 'ইত্যাদি'ত দুটামান খণ্ড ওলাই মোৰ এলাহৰ বাবে বন্ধ হৈ যোৱা মোৰ এটা ধাৰাবাহিক কলম — 'জীৱনৰ সুছৰি'ত প্ৰকাশ কৰিছিলোঁ।

স্নেপ্ শ্বট (তিনি)

তেনেবোৰ 'জৰাসন্ধ' দিনতে প্ৰায় প্ৰাণৰ মমতাত অতি সংগোপনে মাৰ প্ৰত্যক্ষ আশ্ৰয়ত আত্ম-গোপন কৰি থকা সেই সময়ৰ চি পি আই (এম এল) এচ এন এচ গ্ৰুপৰ নেতৃত্বাধীন খেতিয়ক সন্থাৰ এগৰাকী ফুল টাইম ৰকাৰক (যাৰ ওপৰত একপ্ৰকাৰৰ হত্যাৰ পাৰোঁৱানা জাৰি হৈ আছিল) এদিন এটা ধুসৰ জোনাক ৰাতি অতি গোপন কৌশলৰে আমি দুজনমান শুভাকাংখীয়ে আমাৰ সৰু চহৰখনৰপৰা প্ৰায় দহ কিলোমিটাৰমান দূৰত্বৰ কাষৰীয়া চহৰাঞ্চল এটাৰ আমাৰ পৰিচিত ভিতৰুৱা গাঁও এখনলৈ পলুৱাই লৈ গৈছিলোঁ। য'ত হ'ব তেওঁৰ দুদিনমানৰ বাবে পৰৱৰ্তী আশ্ৰয়। গৈ থাকোঁতে বাটত এখন প্ৰায় ভাগি-ছিগি উৱলি যোৱ কাঠৰ দলঙৰ মাজ বুকুত কি গোপন সূত্ৰে জানো খবৰ পাই দুফালৰপৰা আমাক আকস্মিকভাৱে ঘেৰি ধৰিলেহি এদল প্ৰায় মাতাল-উন্মাদ-সুৰাপায়ী যুৱকে। আৰু লগে লগে আমি সৰ্তক হ'বলৈ নাপাওঁতেই সেই কৃষক নেতাজনৰ ডিঙিত চাৎকৈ এখন চিক্‌মিকিয়া কৰত লগাই সেই উগ্ৰ-জাতিপ্ৰেমীহঁতে গুজৰি উঠিল — 'কুত্তাৰ বাচ্ছা! তহঁত দেশদ্ৰোহী বদন, জাতিৰ শত্ৰু, 'কমিনিচ'ৰ গোলাম। আজি এটা এটাকৈ হত্যা কৰা হ'ব তহঁতক। কুকুৰ-শিয়ালৰ জাক.....! খেতিয়ক সন্থা কৰ। চাল্লা থুই —' বুলি কৈয়ে নেতাজনৰ মুখত থুৱাই দিওঁতেই যুৱক নেতাজনৰ নিৰ্বিকাৰ-নিৰ্ভয় সংলাপকেইটা আছিল এনেধৰণৰ — 'ভাইসকল, মই এম. এছ. চি ইন কেমিষ্ট্ৰি। চাকৰি নিবিচাৰিলোঁ কোনোদিন। বিচাৰিছোঁ মানুহৰ মুক্তি-স্বপ্নৰ এক সঠিক আৰু সুষম পলিটিকেল কেমিষ্ট্ৰি। তাকে বিচাৰি ফুৰোঁতে আজি বহুদিন ধৰি সুখেৰে টোপনি যাব পৰা নাই। ভালকৈ তৃপ্তিৰে পেট ভৰাই এমুঠি খাবলৈ পোৱা নাই। চোৱাচোন, এই মোৰ ছাৰ্ট-পেন্ট, এই চেণ্ডেল কেনেকৈ ফাটি-ছিগি গৈছে।' কৈয়ে হঠাৎ কান্ধৰ জোলোঙাৰপৰা টৰ্চ লাইট এটা উলিয়াই ক'লে — 'চোৱা, ইয়াৰো বেটেৰী শেষ। নতুন বেটেৰী যোগাৰ কৰিব পৰা নাই। পইচাৰ অভাৱ।' হঠাৎ মোলৈ দেখুৱাই ক'লে — 'এই ভাইটিয়ে মোৰ কলম এটাৰ অভাৱ অনুভৱ কৰি নতুন কলম এটা আজি কিনি দিছে। এয়া চোৱা—' এইবুলি কৈয়ে আমাৰ কমৰেডগৰাকীয়ে চকু চলচলীয়া কৰি কৈছিল — 'হেৰা ভাইসকল, বহুত কষ্টত জীয়াই আছোঁহে। মৰোঁতেও অকণমান শান্তি নাপামনে? এক কাম কৰা —' সিহঁতৰ মাতস্বৰৰ গোজৰণি — 'কি?' কমৰেডৰ বিনম্ৰ অনুৰোধ — 'কৰতখন মোৰ ডিঙিৰপৰা আঁতৰোৱা। যদি আছে ভাল চোকা মেচিদা-চা এখনেৰেই একেবাৰতে চাৎকৈ এই ডিঙি উৰাই দিয়া। কৰতেৰে ৰেপি ৰেপি কাটিলে সময়ো লাগিব আৰু ময়ো বৰ কষ্ট পামহে।' মই লক্ষ্য কৰিছিলোঁ — পলকতে ল'ৰাহঁতৰ দেশপ্ৰেমৰ সেই হাই ভল্টেজ ছড়িয়াম হেল'জেনবোৰ যেন চাৎকৈ আউট অব্ ফ'কাচ হৈ গ'ল! দেখিলোঁ সেই ৰাতিৰ ধুসৰ জোনাকত সেই সুৰ-মাতাল যুৱক 'কৰতীয়াল'জনৰ হাতৰ সেই চিক্‌মিকিয়া ধাৰাল কৰতখন (বোধহয় যথেষ্ট ধাৰ-চাৰ দিয়ে আনিছিল।) প্ৰায় জহি যোৱা, উঁয়ে কুটি কুটি খাই প্ৰায় খাস্তাং কৰা সেই দলংখনৰ কাঠ এছটাত থনৰ্কৈ সৰি পৰিল!

* * *

মূলতঃ অসম ভূমিত সত্তৰৰ উত্তাল কমিউনিজমৰ ক্ৰমশঃ জাগৰণমুখী ৰূপক খুব পৰিকল্পিতভাৱে এচাম ধুৰন্ধৰ ৰাজনৈতিক দ্ৰোণাচাৰ্যৰ উচটনিত চলা নিধন পৰ্বৰ সেই বৰ্বৰ ইউনিফাইড অপাৰেশ্যন অৰ্থাৎ এফালে উগ্ৰ অন্ধ জাতিপ্ৰেমীৰ বিদেশী খেদাৰ ইছ্যুৰ এফালে কমিউনিষ্ট নিধন আৰু আনফালে বাংলাদেশীৰ ধাৰাবাহিক হত্যা তথা '৮৩ৰ ইন্দিৰা আমোল, ৰাষ্ট্ৰপতি শাসনৰ দমনমূলক হিটলাৰী ফেচিজিম আৰু পৰৱৰ্তী পৰ্যায়ত আলফাৰ আৱিৰ্ভাৱৰ সু-কৌশলী প্ৰয়োগ-প্ৰক্ৰিয়াৰ কালছোৱাতে এক সুস্থ জাতীয়তাবাদী ধাৰাৰে কমিউনিজমৰ পোষকাত কৰা কৃষক নেতা কমৰেড কমল গগৈ, বৌদ্ধিক উচ্চতাৰে সৃষ্টিশীল যুৱনেতা সৌৰভ বৰা তথা পৰৱৰ্তী পৰ্বত শ্ৰদ্ধাৰ অনিল বৰুৱা নিৰ্মম ৰাজনৈতিক হত্যা আমাৰ বাবে আজিও এক অসহনীয় শোকাকুল স্মৃতি। আজিৰ অনেক ফুলাম ৰথী-মহাৰথীৰ অনেক অসুস্থ চিন্তা-ৰসায়নৰে নিৰ্মিত হোৱা সেই সময়ছোৱাৰ উগ্ৰ-জাতীয়তাবাদী 'ৰাজনৈতিক বেহুত' অভিমন্যুৰ ৰূপত অতি যন্ত্ৰণাকাতৰতাৰে মৰণ ঘটিছিল আমাৰ বহু সম্ভাৱনাময় সতীৰ্থ সংগীৰ। যাৰ অনুপস্থিতিৰ সেই মহাকাব্যিক যন্ত্ৰণা আ-মৃত্যু পাহৰা নাযায়।

পাণবজাৰৰ ৰাজপথত সেই সময়ছোৱাতে দিনৰ পোহৰত নিৰ্দয় অপমানেৰে ধাৰাসায়ী হৈছিল ভাৰতবৰ্ষৰে বৌদ্ধিক ব্যক্তিত্ব, মানৱিক বুদ্ধিজীৱী ডঃ হীৰেন গোহাঁই ছাৰ। ৰাজপথত, স্ব-গৃহত প্ৰায় কুকুৰ-মেকুৰিৰ দৰে লাঞ্চিত, অপমানিত হৈছিল, মৃত্যুৰ ধাৰাবাহিক ভাবুকি পাইছিল আমাৰ সতীৰ্থ বহু কবি, গল্পকাৰ, নাট্যকাৰ, গায়ক, চিত্ৰকৰ তথা চলচ্চিত্ৰকাৰ বন্ধু-সতীৰ্থই। চকুৰ সমুখতে দেখি প্ৰায় বোবা হৈ পৰিছিলোঁ বহু অ-মানৱিক হত্যাকাণ্ড। যিবোৰৰ বহু চিত্ৰপট, বহু চিত্ৰগাঁথা মোৰ বহু বুকু ভগা উচুপনি হৈ ইতিমধ্যেই লিপিবদ্ধ হৈ গৈছে মোৰ 'জীৱনৰ সুহুৰি' শীৰ্ষক 'আত্ম-জীৱনীৰ বিপৰীতে জীৱনৰ খণ্ডিত অনুভৱ' নামৰ ডায়েৰীখনত?

সেই সময়ছোৱাতে প্ৰত্যক্ষ কৰি চিঞঁৰি উঠিছিলোঁ, ইণ্ডিয়া টুডে, টেলিগ্ৰাফৰ পাতত, মিডিয়াৰ ছবিত দেখা সেই চিৰ শোকাকুল অমানৱীয়তাৰ বধ্যভূমি নেলী-গহপুৰ। যাৰ বেদনা, যাৰ অপমান থাকি যাব আমাৰ বুকুৱে বুকুৱে শোক খোদিত ৰূপত হিম শীতল শিলাময় ফলক এখন হৈ জীৱনৰ অন্তিম নিশ্বাস পৰ্যন্ত।

* * *

লাভ কি হ'ল?
টোঁৰা সাপৰ ফুচফুচনিৰে
এতিয়া আমি মাৰিছোঁ নিতাল
আমাৰ স্বৰ্ণময় বৃন্দাবনত।

আৰু মন গ'লেই টানি উন্মোচন কৰিছোঁ
সেই কৌশলী আঁৰ কাপোৰ
দেখুৱাইছোঁ এক ধাৰাবাহিক নাটকৰ
নতুন ক্ৰমৰ অন্য এক দৃশ্যপট

ভাহি উঠে য'ত সকলোৰে দৃষ্টিৰেখাত

অন্য এক পণ্য বজাৰৰ
অন্য এখন কচাইখানা।

আৰু তিনিটা স্নেপ্ শ্বট

(এক)

বোধ কৰোঁ একাশী-বিৰাশী চনৰ কথা। অসমৰ এক বিশেষ প্ৰান্তত নৈশ বাছেৰে আহি দোকমোকালি এটাত ক্লান্ত অৱসন্ন হৈ নামিছোঁহি। ৰাতি এটাৰ উজাগৰী যাত্ৰাৰ অন্ত। ভীষণ মন গ'ল চাহ একাপ খাবলৈ। কিন্তু নাই। প্ৰায়ে ভ্ৰমণ ক্ষণত পাৰ হৈ যোৱা মোৰ এই বহু পৰিচিত সৰু চহৰখনত নৈশ যাত্ৰীক আদৰিবলৈ এখনো দোকান-পোহাৰ নাই যে? কিয় ইমান উদং — গোমা আজিৰ এই দোকমোকালিৰ এই চহৰ। হঠাৎ দৃষ্টি গ'ল ক্ষন্তেক পূৰ্বে হয়তো আহি পোৱা মোৰ দৰে অদূৰৰ এচাম নৈশ যাত্ৰীৰ জুমলৈ। কিবা যে উৎকণ্ঠাৰে প্ৰত্যক্ষ কৰিছে। চকুৱে-মুখে যেন সন্দেহ, ফুচফুচনি। ময়ো কান্ধতে বেগটো লৈ কাষ চাপি গ'লোঁ। ই কি? মোৰ মূৰৰপৰা ভৰিলৈকে শৰীৰ দুফাল কৰি যেন এক বজ্ৰপাত। দেখিছোঁ, চিনেমাৰ প'ষ্টাৰ আঁৰা বৃহৎ হ'ডিং এখনত কেইবাদালো কুল-পঁচা-যাঁঠিৰে সীঁ থৈছে এক সুস্থ-সুঠাম যৌৱন উত্তাল যুৱকক। আৰু তেওঁৰ আছে বোধহয় এই শীতত তেওঁৰেই পিন্ধি থকা এটা ক'লা ৰঙৰ উলৰ চুৱেটাৰ।

ক্ৰুছবিদ্ধ যীশু?
চাৎকৈ মই দুচকু জপাই দিলোঁ।
আস। কি ভয়ানক, কি সু-কৌশলী
এই পাব্লিক ডিচ্প্লেয়িং।

পিছত জানিব পাৰিলোঁ যুৱকজনৰ এই প্ৰদত্ত মৃত্যু হেনো তেওঁৰেই এক 'ৰাজনৈতিক(!)' ওভতনি যাত্ৰাৰ ফচল। এদিনৰ এক দুৰন্ত আলফা সেই যুৱকজন ক্ৰমশঃ এদিন মূলসুঁতিৰ 'ছালফা' হৈ কালক্ৰমত চৰকাৰী বেহুত আবদ্ধ এক চোৰাংচোৱালৈ ৰূপান্তৰিত হৈছিল। হায়! কি পৰিহাসপূৰ্ণ এক 'পলিটিকেল' মেটামৰফ'ছিচ!

(দুই)

সেই সময়ছোৱাতে এদিন নিচেই পুৱা মোৰ ভাতৃপ্ৰতিম সংবাদকৰ্মী এজনে হঠাৎ ফোনত জনালে, — 'ৰফিকদা, আলফা এজনৰ ডেডব'ডি এটা চাব নেকি?' মোৰ উৎকণ্ঠিত প্ৰশ্ন — 'ক'ত?' সিফালৰ উত্তৰ — 'জাষ্ট টাউনৰপৰা আঠ কিলোমিটাৰমান ডিষ্টেনছত। ভিতৰুৱা গাঁও এখনত।' — 'কি নাম গাঁওখনৰ?' সিমূৰৰ উত্তৰ — 'নাম এতিয়াই নকওঁ । আপোনাক চাৰপ্ৰাইজ্ দিম। ৰেডি হওক। গেট ৰেডি।'

ক্ষন্তেক পিছতেই আমি দুৰন্ত গতিৰে বাইকেৰে যাত্ৰা কৰিলোঁ ঘটনা সংঘটিত থলিলৈ। স্পট পাই দেখিলোঁ এডৰা ঘন বাঁহনিৰ ঠিক পিছতে থকা আহিন মাহৰ সঁজাল ধৰা পথাৰ এখনত প্ৰায় দুঘন্টা পূৰ্বে আৰ্মি-পুলিচৰ স'তে ঘটি যোৱা এক ভয়ানক এনকাউন্টাৰৰ এক পৰাজিত যুৱক সৈনিক (আলফা) তললৈ পেট পেলাই হাত-ভৰি মেলি পৰি আছে। তেজৰ ডোঙা। নিথৰ সৈনিক যুৱকজনৰ মূৰৰপৰা উফৰি ওলাই যোৱা মগজুৰ ঘিউবোৰ নিচেই কাষতে থকা পিতনি সদৃশ পানী এডোঙাত ওপঙি আছে। আৰু ওপঙি থকা সেই মগজুৰ ঘিউবোৰ খুটিয়াই খুটিয়াই মহানন্দে খাই উমলি আছে সেই পিতনিৰ পানীতে থকা এজাক নাচনী লালুকীয়ে!

ইয়াকে কয় চাগে
জীৱন মৃত্যুৰ মহাকাব্যিক বিষাদ।

(তিনি)

'৮৩ৰ ঠিক তেনে এক আতংকময়, তেনে এক ৰ'দবিহীন, জোনাকবিহীন, সেই কুঁৱলি ধূসৰ বিষাদময় দিন এটাতে হঠাৎ গৈ উপস্থিত হৈছিলোঁগৈ মোৰ শিল্প-কথা যাত্ৰাৰ খণ্ডবিশেষ প্ৰদৰ্শনৰ তাগিদাতে তাহানিতে এৰি অহা সেই ওদালগুৰি চহৰৰ সেই ভূটান কাষৰীয়া নৈ গুলন্দিৰ পাৰত। অনন্ত অনুসন্ধান, অনন্ত সোধ-পোছৰ অন্ততো কোনেও জনাব নোৱাৰিলে মোৰ সেই কবিৰা ফকীৰ, কবিৰ নানাৰ খবৰ। নাই, স্থানীয় বাসিন্দা কোনেও চিনি নাপায় কবিৰা ফকীৰক। হঠাৎ তেনেতে আৱিৰ্ভাৱ হ'ল হোতোৰা হোতোৰ গালৰ পক্ককেশী, দুচকু চানিৰে আৱৰি ধৰা এগৰাকী বৃদ্ধাৰ। দিলে, তেওঁ দিলে কবিৰা ফকীৰৰ সঠিক সংবাদ। কবিৰা ফকীৰ ঢুকালে! নেলীত। গৈছিল তালৈ এটা ফকীৰী গানৰ মজলিচ কৰিবলৈ। বুঢ়ীৰ ভাষাত মজলিচ চলি থাকোঁতেই বোলে মানুহ কটা যুদ্ধ এখন হৈছিল। আৰু তাতেই হোনো কবিৰাক কৰা হৈছিল শিৰচ্ছেদ।

এটা ৰবীন পখীৰ শিৰচ্ছেদ।
কি বাজিছিল তেতিয়া,
কবিৰাৰ ডিঙিৰ কলথল তেজত?
এটা কাতৰ জল তৰংগ?

সেই পক্ককেশী বুঢ়ী কবিৰা নানাৰ ভগ্নী, নাম বাহাৰী। তেওঁৰ বাহিৰে আজি কোনেও চিনি নাপাই মোৰ 'অৰণ্যৰ কবিৰা ফকীৰ'ক!

শীত ধূসৰ সেই সেমেকা আবেলি বিষণ্ণ মনেৰে ওভতাৰ পথত হঠাৎ সমুখৰপৰা আহি থকা দেখিলোঁ অন্য এক গালিবীয় চেহেৰাৰ যুৱক ফকীৰ। মই শ্বাসৰুদ্ধ গতিৰে পলকতে আগুৱাই গৈ বাট ভেটি থমকি ৰ'লোঁ তেওঁৰ সমুখত। আকুল আৱেগেৰে সুধিলোঁ — 'ভাই, তুমি কবিৰা ফকীৰৰ কি হোৱা? সেই যে কবিৰা নানা, সেই যে দোতাঁৰা, টোকাৰী, সেই যে বাউল গীত, ভাঙৰ চিলিম? তোমাৰ কি হয় তেওঁ? আব্বাজান নে তুমি তেওঁৰ নাতি?' বৰ বিষণ্ণ চাৱনিৰে, ভীষণ হিম শীতল নীৰৱতাৰে তাৰ গৌৰীয় নাক-চকুৰে কিছুপৰ সি এক অবাক অভিব্যক্তিৰে মোৰ মুখ প্ৰত্যক্ষ কৰি ধীৰে ধীৰে মূৰ জোকাৰিলে — 'নাঃ!' সি চিনি নাপায়। মই ব্যাকুলভাৱে, অনুচ্ছ স্বৰেৰে সুধিলোঁ — 'সঁচাই নোপোৱা? কোৱাচোন কোৱা, নিৰ্ভয়ে কোৱা।' কৈয়ে মই তাৰ হাত দুখন গভীৰ আৱেগেৰে খামুচি ধৰিলোঁ। তেনেতে মোৰ কাষতে থিয় হৈ থকা, মোৰ স'তে তালৈ যোৱা মোৰ সতীৰ্থ বড়ো বন্ধুজনে ক'লে — 'হোছেইন, বাদ দিয়ক এই সন্ধান।' মোৰ প্ৰশ্ন — 'কিয়?' বন্ধুৰ উত্তৰ — 'সি মুখ ফুটাই ক'ব নোৱাৰিব। তাক মই চিনি পাওঁ।' মই চিৎকাৰী উঠিলোঁ — 'কিয়, কিয় ক'ব নোৱাৰিব?' বন্ধুৰ সেমেকা উত্তৰ — 'সি বোবা!' মোৰ ওভতনি প্ৰশ্ন — 'বোবা?' বন্ধুৰ পুনৰ এক সেমেকা উত্তৰ — 'অ' আজি এবছৰ আগতে এক গণ সংঘৰ্ষত তাক গছত বান্ধি তাৰ চকুৰ সমুখতে তাৰ মাক আৰু ভনীয়েকক এচাম গণ-পিশাচে উলংগ কৰি ধৰ্ষণ কৰি হত্যা কৰিছিল। হত্যা কৰিছিল তাৰ বাপেক আৰু খুড়াককো। তাৰ ওপৰতো চলিছিল অনেক শাৰীৰিক টৰ্চাৰিং! আতংকত বহুদিন সি ভ্ৰম হৈ আছিল। হেৰুৱাইছিল তাৰ ডিঙিৰ মাত। তাৰ শ্ৰৱণ শক্তি।

* * *

পুনৰ কওঁ, মোৰ সেই ১৯৮৪ চনতে প্ৰকাশিত আৰু এই পৰ্যন্ত মোৰ একমাত্ৰ কবিতা সংকলন 'শৰবিদ্ধ আকাশ'ৰ পাতে পাতে সিঁচৰিত হৈ থকা ১৯৭৯ ৰপৰা ক্ৰমশঃ বিদেশী খেদা অসম আন্দোলন, আলফা শক্তিৰ উত্থান, '৮৩ৰ জৰুৰী অৱস্থাৰ সেই ঘনঘোৰ ৰুদ্ধশ্বাস সময়ছোৱাত লাভ কৰা এই শোকাকুল অভিজ্ঞতাসমূহ, জীৱন-মৃত্যুৰ সেই বৰ্ণ-বিবৰ্ণ ছবিবোৰ হয়তো ভিন্ন ৰূপত কেতিয়াবা 'ৰাতিৰ ব'ৰাগী' হৈ কেতিয়াবা 'মাজনিশা' হৈ, কেতিয়াবা 'অৰণ্যত কবিৰা ফকীৰ' অথবা কেতিয়াবা 'অৰণ্য কথা' হৈ সোমাই পৰিছিল বনৰীয়া গোনা ম'হ যেন অমানৱিক পৃথিৱীৰ ৰাতিৰ সেই কজলা অৰণ্যত অনুচ্চ স্বৰত বিয়পি থকা এজাক ভীতগ্ৰস্ত চৰাইৰ দৰে এক দীঘলীয়া নিজান সুহুৰি হৈ।

বচ্! ইয়াতকৈ আৰু একো মাত্ৰাবিশিষ্ট কাব্যিক নান্দনিক সজ্জাৰ কোনো ঘটনাৰ ঘটনা ঘটা নাছিল মোৰ এই শৰবিদ্ধ আকাশত।

মই মাত্ৰ সাধাৰণভাৱে কেৱল নাটক-কবিতাৰ মানুহ। এটা যুগ বা এটা ইতিহাসৰ সঠিক আৰু বৌদ্ধিক মাত্ৰাৰ এক ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণ সু-ক্ষমতা তথা পৈনত দক্ষতা মোৰ সমূলি নাই। তথাপি প্ৰায়ে যেতিয়া মোৰ জীৱন ভ্ৰমণৰ অনেক ছাঁ-পোহৰৰ মাজে মাজে এই খণ্ডিত নাট্য দৃশ্যবোৰে ভুমুক্কৈ মোৰ অনেক নিঃসংগ মুহূৰ্তবোৰত ভুমুকি মাৰেহি, তেতিয়া ভাব হয়, স্ব-জাতি, স্ব-কৃষ্টি অথবা স্ব-ভাষাৰ উত্থান আৰু উজ্জ্বল নিৰাপত্তাৰ চেতনাৰে আমাৰ জাতিটোৰ সামাজিক জাতিসত্তাৰ আন্তঃগাঁথনিত থকা সেই ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ বিভিন্ন জনগোষ্ঠীয় সত্তাৰ বহু বৰ্ণময় আৰু বৈচিত্ৰ্যময় ঐক্য-অনৈক্যৰ বিন্যাস প্ৰক্ৰিয়া এক সঠিক বিজ্ঞানসন্মত তথা সুস্থ মানৱীয় আৱেগৰ পৰিশীলিত যুক্তিৰ আধাৰত যেন আজিও নহ'ল!

সমাপ্তিত

মোৰ 'অৰণ্য কথা' আন একোৱেই নহয়, ই মাথোঁ মানুহৰ মানৱীয়তা আৰু জীৱনবোধৰ সেই সৰল-নিস্পাপ, সেই গোপন অদৃশ্য স্বৰ্গীয় অনুভৱবোৰ ভূ-লুণ্ঠিত হোৱাৰ, সমগ্ৰতাৰপৰা খণ্ডিত হৈ যোৱাৰ এক অন্তহীন-এডিঙি বিষাদ। এবুকু উচুপনি। অনুচ্চ উচুপনি মাথোন!

OKDISCD